

УДК 340.12

Гаврецька Марина Йосипівна,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОРГАНАХ САМОВРЯДУВАННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В СКЛАДІ АВСТРІЇ, АВСТРО- УГОРЩИНИ

В статті розглянуто нормативно-правові акти Австрії, Австро-Угорщини, які визначали правовий режим української мови в органах самоврядування на території Східної Галичини. Проаналізовано правові акти, основні положення яких відносили регулювання мовних питань до компетенції органів самоврядування, зокрема норми закону Австро-Угорщини, прийнятого виключно для Східної Галичини «Про державну мову автономних влад» від 9 квітня 1907 р.

Ключові слова: органи самоврядування, автономна влада, повітове представництво, громадський уряд, правовий режим мови, українська мова.

Постановка проблеми. Центральним питанням боротьби українського народу за національні права у Східній Галичині, під час перебування її у складі Австрії та Австро-Угорщини було мовне питання. Становлення правового режиму української мови як другої державної в сфері здійснення публічної влади, зокрема в органах самоврядування відбувалося в умовах колонізаторської політики австрійського уряду та польської земельної аристократії, які ставили за мету примусову асиміляцію українського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваного питання знайшли своє відображення в працях К. Левицького, В. Вериги, Р. Петріва, І. Я. Терлюка та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового режиму української мови в органах самоврядування на території Східної Галичини за нормативними актами Австрії, Австро-Угорщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою у здійсненні внутрішньої політики державної влади в Австрії, Австро-Угорщині виступали органи самоврядування, систему яких складали повітові старости, що призначалися міністром внутрішніх справ і підпорядковувалися намісникові галицького краю. До відання повітових старост, які діяли одностайно, належало адміністративне управління в галузі економіки, народної освіти, охорони здоров'я, поліції. У селах такі ж функції виконували війти, яких призначали повітові старости [4, с. 45].

В імперії Габсбургів правовий режим мов в органах самоврядування визначався загальнодержавними конституціями та крайовими законодавчими актами, норми яких регулювання мовних питань відносили до компетенції органів самоврядування, зокрема,

норми закону Австро-Угорщини, прийнятого виключно для галицького краю «Про державну мову автономних влад» від 9 квітня 1907 р., зокрема § 2, 3, 4, 5, 7.

Новий період реформування органів самоврядування в Австрії розпочався на початку 60-х років XIX ст., коли внутрішнє життя держави потребувало кардинальних змін. Паралельно з державно-управлінськими структурами – намісництвом, староствами, мандаторами – формувалися органи самоуправління: крайові сейми і повітові сеймики (ради). Юридичною підставою створення крайових сеймів послужили Крайовий статут і сеймова виборча ординація для Королівства, оголошені цісарським патентом у лютому 1861 р. Статус повітових представництв, міських і сільських громад (гмін), окремих великих міст, а також панських маєтків («двірських обшарів») визначався окремими законами [6, с. 341].

На основі нормативних актів щодо організації органів самоврядування, К. Левицький в праці «Про права руської мови», проаналізував врегулювання мовного питання в цих органах влади. Зокрема він зазначив, що «самоврядна влада, а саме: громадські уряди, повітові виділи та крайові виділи у Львові, а також цісарсько-королівська влада: староства, податкові уряди, скарбова дирекція, намісництво у Львові та міністерство у Відні і взагалі всі публічні уряди в своєму урядуванні зобов'язані були дотримуватися приписів права, а також виданих розпоряджень стосовно використання руської мови як крайової [3, с. 22-23]. По громадах виключно руських або таких де була більшість русинів, громадський уряд (або магістрати) мали право вести своє урядування в руській мові, зокрема: вести урядові книги і громадські розпорядження в руській мові, вести переписку з владами руською мовою, та іменем громади приймати різні грамоти руською мовою. Користуючись правом самоуправління, наданого громадськими законами, громадські ради повинні були дбати про те, щоб їх уряди здійснювали управління руською мовою, утримуючи для цього добрих громадських писарів, які знали руську мову в слові і в письмі, та щоб старшина громадська у всяких відносинах з властями вживала руської мови як усно, так і в письмі [3, с. 23]. Проте, якщо русини в певній громаді становили меншість населення, то і тут вони мали право розмовляти по руськи на засіданнях громадської ради, а всі громадяни русини повинні були у всіх своїх справах звертатися до урядових громадських та громадських влад в руській мові та відстоювати за тим, щоб для них списувалися протоколи в руській мові, щоб свідчення, посвідчення і всякі відповіді видавали їм руською мовою. Публічні оголошення і написи на вулицях і громадських дорогах, на торгах і ярмарках мали бути виконані також в руській мові [3, с. 23]. Так само мали право домагатися русини, щоб руську мову було пошановано і поза громадою: в виділі повітовому, в раді повітовій, та у виділі крайовому і в крайовому сеймі у Львові. Руські послы в крайовому сеймі мали розмовляти по руськи, а русини, що були членами повітових рад мали розмовляти по руськи на засіданнях повітових рад. Якщо хтось з русинів мав якусь справу до повітового виділу або до повітової ради, до крайового виділу або до крайового сейму, то такий русин повинен перед тими властями вживати своєї рідної руської мови. Водночас, повинні були зберігатися права руської мови в цісарсько-королівських адміністративних властях: старостах, податкових урядах, радах шкільних окружних, повітових скарбових дирекціях, раді шкільній крайовій і намісництві, тому що всі ці влади зобов'язані були приймати руські подання, прохання, рекламації, рекурси, скарги та інші руські листи та давати відповіді на них по руськи як мовою, так і письмом. Так як повітові ради ухвалювали для себе регулямін, тому вони відповідно могли ухвалити, щоб руська мова була урядовою мовою для повітової ради та повітового виділу» [3, с. 25].

Однак, антидемократична система виборів в імперії надала перевагу польському шляхетству, яке тримало у своїх руках усю повноту влади. Крайова адміністрація, на чолі якої стояв крайовий начальник, призначений імператором і підлеглий йому та його міністрам, складалася в основному з польської шляхти. Крайовим начальникам підпорядковувалися поліція, курії, повітові органи управління, управи міст [4, с. 44-45]. Внаслідок цього, польська шляхта, знехтувавши правові норми мовного режиму, зайняла ворожу позицію щодо вживання та розвитку української мови у Східній Галичині [4, с. 69].

У 1867 р. коли була утворена Австро-Угорщина, її австрійська частина на той час складалася з 17 коронних країв. В австрійському устрої коронні краї поділялися на повіти з окремими повітовими органами влади, а кожен повіт ділився на певне число територіальних громад з окремими громадськими органами влади. Окрім того, в Галичині були ще так звані двірські обшари (панські маєтки) [2, с. 83]. Тобто, система органів влади складалася з двох паралельних структур: призначуваних органів державної австрійської влади та виборних органів місцевого самоврядування й відповідала адміністративному устрою держави (краям, повітам, територіальним громадам).

Згідно Конституційного закону Австро-Угорщини від 21 грудня 1867 р., поруч з призначуваними державними адміністративними органами були створені виборні органи місцевого самоврядування: крайовий сейм, наділений нормотворчими та адміністративними повноваженнями; крайові виділи, які були виконавчими органами сейму в справах сеймової автономної адміністрації та наглядовим органом для всіх повітових та гмінних органів самоврядування краю; ради і виділи повітові – повітові органи самоврядування, що вирішували питання, віднесені до їх компетенції в межах повіту, та громадські (гмінні) ради і старшини – які вирішували питання місцевого значення та здійснювали управління в межах громади. На чолі громадської ради і старшини стояли у сільських громадах вїт, а в міських – бурмістр [2, с. 88-89].

В статті 19-му основного державного закону про загальні права громадян Австро-Угорщини та постанови центрального уряду від 21 грудня 1867 р. зазначалося, що «Усі народи є рівноправними», кожен народ має непорушне право зберігати і плекати свою націю, мову, звичаї, традиції, релігії і т. ін. Рівноправність усіх мов у кожному краї визначала держава. Закон зобов'язував губернатора та місцеве самоврядування (в цьому випадку) Східної Галичини упорядковувати чинні мови так, щоб не загострювати міжнаціональних суперечностей, не применшуючи, при цьому значення української мови [4, с. 68].

Відповідно до норм конституції про рівноправність мов у сфері публічної влади всі вживані в краю мови були рівноправними. Тому подання до всіх органів державної влади та самоврядування мали вноситися кожною крайовою мовою, а органи влади мали давати відповіді тією самою мовою. Зате у внутрішньому урядуванні, тобто у відносинах між собою, рівноправність мов цілком не була реалізована. Внутрішньою урядовою мовою зазвичай була мова народності, якій належала влада в краї, а використання мови інших народностей в органах самоврядування не допускалося. Так в багатьох краях урядовою мовою визначалася німецька мова, а в Галичині – польська. З цього приводу майже у всіх краях Австрії велася завзята боротьба дискримінованих народностей за реалізацію їх мовних прав [2, с. 94].

Для українців Східної Галичини ця боротьба закінчилася поразкою. Відповідно до розпорядження від 5 червня 1869 р. про державну мову для галицького краю мовою діловодства й листування, в тому числі й органів самоврядування, ставала польська мова.

Положення змінилося лише з прийняттям 9 квітня 1907 р. крайового закону «Про державну мову автономних влад» [8, s. 39-42], тобто органів місцевого самоврядування, норми якого визначали правовий режим мов в даній сфері. Зокрема, у § 2 зазначалося, що державною внутрішньою мовою повітового представництва (Ради повітової та Виділу повітового) і представництва громади (Ради громадської та Старшини громадської) є та мова, яку повітове та громадське представництво зазвичай вживають як державну мову [8, s. 39]. Змінити мову можна було на підставі ухвали Ради повітової або громадської, прийнятої на засіданні, скликаному для цієї мети і тільки в присутності трьох четвертих членів простою більшістю голосів. На засіданні повітового та громадського представництва кожен його член міг висловлюватися будь-якою мовою, яка вживалася в повіті та в громаді [8, s. 40]. Повітове та громадське представництво зобов'язувалося відповідно до § 3 закону приймати та розглядати будь-які листи та подання без різниці на те, в якій мові воно написано: польській, руській чи німецькій. Згідно § 4 державною зовнішньою мовою повітового та громадського представництва в кореспонденції зі сторонами та іншими автономними владами та урядовими владами була та мова, яку повітове та громадське представництво зазвичай вживали. Змінити мову можливо було в спосіб передбаченому в § 2. Кожна ухвала Ради повітової, відповідно громадської, яка визначала державну мову повітового та громадського представництва мала бути повідомлена в повіті та в громаді. Якщо це стосувалося громади, то така ухвала мала бути представлена повітовому Виділу та Староству, а якщо повіту – Виділу крайовому і Староству, з доказом того, що дана ухвала не суперечить положенням даного закону. Якщо прийнята ухвала засвідчувала про недотримання положень закону, то Виділ повітовий скасовував ухвалу громадської Ради, а Виділ крайовий відповідно скасовував ухвалу повітової Ради. В цьому відношенні було створено службу органів державної влади, яким надавалося право нагляду над повітовим та громадським представництвом (§ 5) [8, s. 40]. В § 7 закону про мову автономних влад, врегульовувався правовий режим мов в двірських обшарах (панських маєтках). Так, мовою, якою здійснювалося урядування в обшарах, і яка використовувалася в кореспонденції з органами влади та сторонами була та мова, яку визначав управитель обшари: польська, руська чи німецька. Якщо двірська обшара знаходилася під управлінням кількох управителів, то мовою урядування була та мова, якою користувалася та частина управителів, на яку припадала більш ніж половина річної квоти податків, безпосередньо виплачених з обшару двірського [8, s. 41].

Роз'яснення положень даного крайового закону для українського населення було опубліковане в календарі «Просвіта» у статті «Що повинно бути в кожній руській громаді?», де зазначалося, що в кожній руській громаді, і в громаді з руською більшістю відповідно мала бути руська Рада громадська і руська Старшина громадська. Для цього, в обов'язок кожного русина входила участь в голосуванні до громадської ради тільки за певних і чесних людей, яким громадські та народні справи були не байдужими, і які твердо вміли постояти за права громадян і руського народу. Важливість виборів до громадської ради полягала в тому, що закон від 9 квітня 1907 р. наділяв громадську раду і громадські старшини досить широкими повноваженнями і розвиток громади значною мірою залежав від особистого складу органу самоврядування. Особлива увага приділялася обранню начальника громади, який повинен був бути свідомим руським патріотом. Урядовою мовою руської громади і громади з руською більшістю мала бути руська мова. Відповідно до положень крайового закону 1907 р., громадська рада самостійно вирішувала, яка має бути урядова мова в громаді, і таке рішення не потребувало затвердження вищих органів влади. Для цього необхідно було дотриматися певних

формальностей: начальник громади повинен був скликати засідання громади і зазначити, що дане засідання скликане для вирішення урядової мови в громаді. Про це засідання потрібно було повідомити всіх радних та їх заступників. Для важливості рішення питання про урядову мову необхідно було в присутності найменше трьох четвертих всіх радних, з яких більша половина мусить проголосувати за руську мову як урядову. Таке рішення вписувалося до книги ухвал громадської ради та повідомлялося старості і повітовому віділу, додаючи, при цьому, відпис ухвали, із того моменту громада могла здійснювати урядування руською мовою. Ефективність реалізації норм закону залежала від можливості громади проконтролювати начальника громади і писаря точно виконувати прийняте громадою рішення [7, с. 74].

Проте, прийняті норми не змінили мовну ситуацію в галицькому краю: керівництво органів самоврядування в чисто руських громадах чи з переважною більшістю руського населення, за своїм складом були в основному польським і відповідно мовою урядування, якою зазвичай користувалися була польська мова. Щодо прийняття рішення про зміну мови, то його реалізація за дотримання умов закону була неможливою. Тому, польська мова залишилася мовою органів самоврядування в Східній Галичині фактично до розпаду імперії Габсбургів.

На думку В. Вериги, автономія і конституція стали на ділі засобом збільшення сваволі та знущань польської адміністрації над українським населенням. В уряді намісництва у Львові не було ні одного представника українців; на керівних становищах не було українців ані в повітових, ані в крайових урядах. На 79 старостів не було ні одного старости-українця, навіть на українських землях Східної Галичини. Навіть у повітах, де українці становили більше 90% населення, урядовою мовою була польська мова, влада листувалася з населенням польською; дуже часто не було ні однієї української середньої школи; старостою, начальником суду, головою повітової ради, або навіть «представниками народу» у львівському сеймі чи віденському парламенті (райхсраті) були не українці. Всі державні посади контролювала польська адміністрація, тому українцеві стати державним службовцем або посадовцем органів місцевого самоврядування було досить проблематично [1, с. 15-16].

Висновки. Таким чином, органи самоврядування Східної Галичини в період Австрії, Австро-Угорщини, подібно до урядових органів законодавчої та виконавчої влади залишалися в руках польської шляхти. Їх основне покликання полягало в служінні інтересам заможних верств населення, зокрема інтересам польської верхівки. Окрім цього, право використовувати українцям рідну мову нарівні з іншими народами в органах самоврядування не реалізовувалося. Гарантована конституційна рівноправність української мови порівняно з польською залишалася фактично декларацією.

Органи самоврядування у діловодстві та листуванні переважно користувалися польською мовою. Через узурпацію поляками керівництва у всіх ланках місцевого самоврядування, навіть в найнижчих ланках – сільських громадах панувала польська мова. Тобто, польська влада, за сприяння австрійського уряду домоглася нівелювання статусу української мови, як другої державної, й запровадила польську мову у діловодстві, спілкуванні й листуванні в органах самоврядування. Ці заходи розглядалися польською правлячою верхівкою як частина політики колонізації українського населення Східної Галичини.

Список використаних джерел

1. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється: історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках, 1899-1939. – 2-ге вид., виправл. – Львів: Каменяр, 1993. – 279 с.
2. Головні основи австрійської конституції / Календар «Просвіта», 1911. – С. 80-96.
3. Левицький К. Про права руської мови / К. Левицький. – Львовь: Зъ друкарнь Наукового Товариства имени Шевченка, 1896. – 32 с.
4. Петрів Р. Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект) / Роман Петрів ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. – 255 с.
5. Попик С. Д. Українці в Австрії 1914-1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ ; Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 236 с.
6. Терлюк І. Я. Історія держави і права України (доновітній час): навчальний посібник / І. Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2006. – 400 с.
7. Що повинно бути в кожній руській громаді? / Календар «Просвіта». – 1911. – С. 74-75.
8. Ustawa z dnia 9. Kwietnia 1907, o jezyku urzedowym wladz autonomicznych / Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. – Rocznik 1907. – Lwow: Z drukarni Wladyslawa Lozinskiego. – 1309 s.

***Гаврецькая М. И. Правовой режим українського мови в органах самоуправлення
Восточной Галиції в складі Австрії, Австро-Венгрії***

В статті розглянуті нормативно-правові акти Австрії, Австро-Венгрії, які визначали правовий режим українського мови в органах самоуправлення на території Восточной Галиції. Проаналізовані правові акти, основні положення яких стосувалися регулювання мовних питань в компетенції органів самоуправлення, в частині норми закону Австро-Венгрії, прийнятого виключно для Восточной Галиції «О государственном языке автономных властей» от 9 апреля 1907 г.

Ключевые слова: *органи самоуправления, автономная власть, уездное представительство, общественное правительство, правовой режим языка, украинский язык.*

***Havretska M. Y. The legal state of the Ukrainian language in self government bodies
on the Eastern Galicia as a part of Austria, Austro-Hungary***

The legal acts of Austria, Austro-Hungary defining the legal state of the Ukrainian language in self-government bodies on the territory of the Eastern Galicia are considered in the article. The legal acts are analyzed in which key provisions referred language issues to the field of competence of self-government bodies, namely the Austro-Hungarian law provisions adopted exclusively for the Eastern Galicia «On state language of the independent (autonomous) authorities» of April 9, 1907.

Key words: *self-government bodies, independent (autonomous) authorities, public government, legal language state, Ukrainian.*

